

РОЗДІЛ 9 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 347.9

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ ІЗ РОЗБЕЩЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ

SOME ISSUES A JUDICIAL EXPERTISE FOR CRIMES RELATED TO ABUSE OF MINORS

Авраменко С.М.,

*ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

У статті розкрито питання призначення судових експертиз за Кримінальним процесуальним кодексом України. Наведено перелік судових експертиз, які доцільно призначати під час розслідування розбещення неповнолітніх. Розглянуто деякі особливості призначення психолого-психіатричної експертизи та комплексної сексолого-психолого-психіатричної експертизи. Наведено рекомендований перелік питань, які ставляться на вирішення експерту під час проведення психолого-психіатричної експертизи.

Ключові слова: розбещення неповнолітніх, судова експертиза, психолого-психіатрична експертиза, Кримінальний процесуальний кодекс, висновок експерта.

В статье раскрываются вопросы назначения экспертиз по Уголовному процессуальному кодексу Украины. Приводится перечень судебных экспертиз, которые целесообразно назначать в ходе расследования развращения несовершеннолетних. Рассмотрены отдельные нюансы назначения психолого-психиатрической экспертизы и комплексной сексолого-психолого-психиатрической экспертизы. Приведен перечень возможных вопросов, которые ставятся на разрешение эксперту при проведении психолого-психиатрической экспертизы.

Ключевые слова: развращение несовершеннолетних, судебная экспертиза, психолого-психиатрическая экспертиза, Уголовный процессуальный кодекс, заключение эксперта.

In the article questions the appointment of examinations by the Criminal Procedure Code Ukraine. A list of forensic examination, which should be administered, if necessary, during the investigation of abuse of minors. We consider some nuances purpose of psychological and psychiatric examination and comprehensive sexological psychological and psychiatric examination. The list of possible questions that are put to solving expert during psychological and psychiatric examination.

Key words: corruption of minors, forensic examination, psychological and psychiatric examination, Criminal Procedure Code, expert opinion.

Постановка проблеми. Якою б не була висока кваліфікація слідчого чи судді, але для роз'яснення всіх необхідних питань, що виникають у процесі розслідування та вивчення матеріалів кримінального провадження, вони не можуть мати достатньо глибоких знань із різноманітних галузей, тому у таких випадках доречним є залучення спеціаліста, а в окремих випадках – експерта. Необхідність проведення експертиз, як правило, впливає з матеріалів кримінального провадження. Проте, на сьогодні в теорії та на практиці існує низка дискусійних питань щодо призначення експертиз у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх.

Стан опрацювання цієї проблематики свідчить, що питання судових експертиз були предметом наукового інтересу вітчизняних та зарубіжних фахівців, таких як: Р.С. Белкін, Р.С. Войцев, О.О. Ейсман, І.Р. Кудрявцев, І.В. Озерський, Є.С. Хижняк, О.М. Цимбал та інші.

Незважаючи на те, що питання призначення експертиз неодноразово було предметом досліджень у

наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців, системних, ґрунтовних наукових досліджень щодо призначення експертиз у кримінальних провадженнях, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх, ще не проводилось.

Метою статті є систематизація наявної інформації про призначення судових експертиз у злочинах щодо розбещення неповнолітніх та аналіз існуючих проблем теорії та практики.

Виходячи з мети, в статті вирішуються наступні завдання:

– проаналізувати законодавство України щодо визначення поняття «судова експертиза» та її призначення у провадженнях, пов'язаних з розбещенням неповнолітніх;

– узагальнити перелік можливих судових експертиз у провадженнях щодо розбещення неповнолітніх;

– з'ясувати найпоширеніші питання, які слід ставити за призначенням психолого-психіатричної експертизи.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [4].

Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Статтею 243 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України передбачено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Частиною 2 цієї ж статті встановлено, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової [2].

Разом з тим, експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту та в порядку, передбаченому ст. 244 КПК України. Зокрема, особа може подати на розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта в разі відмови слідчого чи прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта.

КПК України надає вичерпний перелік випадків, у разі яких призначення експертизи є обов'язковим, але слідчою та судовою практикою цей список доповнений. Так, рідко кримінальні провадження щодо розбещення неповнолітніх обходяться без судово-медичних, судово-психіатричних, психолого-психіатричних експертиз. Також не поодинокі випадки призначення молекулярно-генетичних, одорологічних, судово-грунтознавчих, мистецтвознавчих, трасологічних, судово-наркологічних, цитологічних, судово-імунологічних експертиз.

Для об'єктивного, повного та всебічного розслідування кримінального провадження в більшості випадків необхідно призначати різного роду судові експертизи. На жаль, проведення судової експертизи значно затягує строк досудового розслідування. Це пов'язано з великим навантаженням експертних установ, тому на висновок експерта можна чекати декілька місяців. З цієї причини часто експертизи не призначаються для скорочення часу розслідування, беручи до уваги інші види доказів, наявні у кримінальному провадженні, такі як показання свідків, підозрюваних, але, на жаль, такі докази не завжди є об'єктивними і справжніми, що приводить до недоведення винуватості особи та ухилення її від відповідальності. Експерт у своєму висновку, використовуючи спеціальні знання, дає відомості про раніше невідомі слідству та суду обставини провадження, які мали місце під час вчинення злочину.

Отже, однією з проблем є непризначення експертиз у тих кримінальних провадженнях, у яких неможливо встановити істину без висновку експерта. Законодавець вузько зазначив випадки, коли призна-

чення експертизи є обов'язковим. На наш погляд, в кримінальних провадженнях, які стосуються розбещення неповнолітніх, необхідно завжди призначати судову психолого-психіатричну експертизу як підозрюваного, так і потерпілого. У зв'язку зі спеціфікою злочину, пов'язаного із розбещенням неповнолітніх, існує велика ймовірність психічних відхилень у осіб, які вчиняють розбещення неповнолітніх. Що ж до потерпілого, то дитина здатна фантазувати і має виникати слушне питання про сприймання слів потерпілого як істину чи як вигадку, фантазії, а для цього слід призначити відповідну експертизу.

Іншою, не менш значущою проблемою, є невірно або не повною мірою сформовані питання, що поставлені на вирішення експерту. Це призводить до такого висновку експерта, який не сприяє встановленню істини і не розкриває всієї необхідної інформації щодо факту вчинення розбещення неповнолітнього.

Правильно, послідовно та вичерпно сформульовані питання є найважливішою частиною постанови (ухвали) про призначення та проведення експертизи, оскільки без них неможливо одержати повний та обґрунтований висновок експерта.

Оскільки психолого-психіатрична експертиза найчастіше застосовується у злочинах, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх, ми зосередимо увагу на питаннях, які ставляться на її вирішення.

У тому разі, коли об'єктом дослідження є потерпілий, то експертизу мають проводити фахівці, що володіють знаннями в галузі судової, дитячої та підліткової психіатрії та психології. Перед експертами мають бути поставлені такі питання:

- чи могла потерпіла особа за своїм психічним станом правильно сприймати обставини, що мають значення для провадження, і чи може давати про них правильні показання?;
- враховуючи рівень психічного розвитку та індивідуальних психологічних особливостей (або емоційного стану), чи могла потерпіла особа правильно сприймати обставини, що мають значення для провадження?;
- чи виявлені у потерпілої ознаки підвищеної (патологічної) фантазії?;
- чи володіє вона підвищеною (патологічною) сугестивністю [3, с. 28].

У випадках, коли підозрюваним є неповнолітній, йому також доцільно призначити психолого-психіатричну експертизу. У такому випадку питання повинне бути сформоване так: «Чи міг неповнолітній підозрюваний під час вчинення інкримінованого йому діяння усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними, і якщо міг, то чи повною мірою?» [1, с. 29].

У випадку, коли слідчий володіє інформацією, що неповнолітній підозрюваний страждає психічним розладом, який не виключає осудності, слід поставити перед експертом такі питання:

- який вплив справи умови життя, наприклад, перенесена психічна травма, особливості виховання на формування його особистості?;

– якими є індивідуальні психологічні особливості особистості підозрюваного, чи могли зазначені особливості вплинути на його поведінку під час вчинення інкримінованого йому злочину?;

– чи зберігалася у підозрюваного в процесі вчинення інкримінованого йому злочину повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними? [6, с. 152].

На думку Є.С. Хижняка, всім особам, підозрюваним у вчиненні статевих злочинів щодо малолітніх, необхідно призначати і проводити комплексну сексолого-психолого-психіатричну експертизу. Це обумовлюється сексуальним характером злочину та його можливим зв'язком із сексуальними розладами. Метою такої експертизи є не лише з'ясування питання про осудність-неосудність обстежуваної особи, а й виявлення ступеня впливу психічних та сексуальних особливостей на її поведінку, а також розробка рекомендацій для її корекції. Особливості статевих злочинів щодо малолітніх входять у предмет низки юридичних наук, зокрема кримінології, кримінального права і кримінального процесу, судової психології та судової психіатрії. Тому найбільш ефективним є комплексний підхід, що полягає у спільній оцінці результатів проведення психіатрами, психологами і сексopatологами досліджень з метою отримання відповідей на питання, що цікавлять органи розслідування. Основне питання, яке підлягає вирішенню завдяки проведенню сексолого-психолого-психіатричної експертизи, може бути сформульоване таким чином: чи страждає підозрюваний будь-яким

психічним захворюванням, якщо так, то чи міг він віддавати звіт у своїх діях і керувати ними при вчиненні інкримінованих йому діянь [5, с. 169–170]?

Ми поділяємо думку згаданого вище науковця, погоджуючись із незаперечними аргументами, та вважаємо, що призначення комплексної сексолого-психолого-психіатричної експертизи дозволить краще розібратися з причинами вчинення розбещення неповнолітніх та сприятиме ефективній розробці заходів щодо боротьби та запобігання даного виду злочину.

Висновки. Отже, нами було проаналізовано законодавче визначення «судової експертизи», також ми звернули увагу на окремі аспекти призначення експертиз у злочинах, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. Ми дійшли висновку, що, за КПК України, експерт залучається як стороною обвинувачення, так і стороною захисту. У разі необхідності у кримінальних провадженнях щодо розбещення неповнолітніх найчастіше призначаються судово-медичні, судово-психіатричні, психолого-психіатричні, комплексні сексолого-психолого-психіатричні, молекулярно-генетичні, одорологічні, судово-грунтознавчі, мистецтвознавчі, трасологічні, судово-наркологічні, цитологічні, судово-імунологічні експертизи. У статті зазначено найпоширеніші питання, які ставляться на вирішення експерту в разі призначення психолого-психіатричних експертиз. Правильно та вичерпно сформульовані питання до експерта сприяють отриманню повного та обґрунтованого його висновку, який є повним та достатнім і не потребує проведення додаткових експертиз, що сприяє пришвидшенню досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войцев Р.С. Психолого-психіатрическая экспертиза несовершеннолетнего обвиняемого / Р.С. Войцев // Российская юстиция. – 1997. – № 7. – С. 29.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (у ред. від 28 лютого 2016 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
3. Кудрявцев И.Р. Психолого-психіатрическая экспертиза малолетних и несовершеннолетних свидетелей / И.Р. Кудрявцев // Российская юстиция. – 1995. – № 6. – С. 28.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII (у ред. від 19 листопада 2012 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
5. Хижняк Є.С. Особливості розслідування статевих злочинів щодо малолітніх : дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Є.С. Хижняк. – О., 2013. – 233 с.
6. Цымбал Е.М. Норма об ограниченной вменяемости в практике работы следователя (на примере преступлений несовершеннолетних) / Е.М. Цымбал // Прокурорская и следственная практика. – 2003. – № 1. – С. 152.